

УДК 369

Староста О.П.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто напрям реформування сучасної пенсійної системи шляхом введення в дію обов'язкового пенсійного страхування. Охарактеризовані основні законодавчі положення другого рівня пенсійного забезпечення при його введенні в дію. Визначено вплив на економіку країни, що пов'язано з вливанням додаткових інвестицій та соціальний позитив для населення. Наведені приклади запровадження другого рівня обов'язкового пенсійного страхування в країнах світу.

Ключові слова: обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, фінансові ресурси, страхові внески, пенсії, соціально-економічні показники.

ВСТУП

Пенсійне забезпечення є важливою складовою соціальної політики держави, адже зачіпає більшу частину населення країни. Сьогоднішній стан пенсійного забезпечення вкрай важкий, що спричинено демографічними чинниками, високим рівнем тінізації економіки, безробіттям, низьким рівнем надходжень до Пенсійного фонду України. Необхідні важливі заходи щодо реформування пенсійної системи України в довгостроковій перспективі, що можливо завдяки введенні в дію накопичувальної пенсійної системи.

Дослідженню запровадження обов'язкового накопичувального страхування в Україні присвячено багато наукових статей та публікацій. Зокрема соціальна та економічна значущість введення обов'язкового накопичувального рівня в Україні присвячено наукові статті Коваль О. П., Харазішвілі Ю. М., Козак І.Г., Пищуліна О., Білоус М. В. Вплив запровадження другого рівня на соціально-економічні показники в перспективі проаналізовано Г. Макггартом, Свенчіцкі М. та Козак І.Г. проаналізували економічний ефект та вартість запровадження обов'язкового накопичення для держави.

Метою статті є визначення соціальної та економічної значущості запровадження обов'язкового накопичувальної пенсійної системи в Україні, аналіз позитивних сторін від запровадження та вивчення досвіду зарубіжних країн.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перед існуючими пенсійними системами у 80 – 90 –х роках минулого століття поставали майже однакові проблеми. Насамперед, це високі та постійно зростаючі ставки відрахувань із заробітної плати, що у підсумку, призвело до зростання безробіття, значним «мінусом» для пенсійного гаманця стало й ухилення значної кількості громадян від сплати страхових зборів та «втеча» працівників до неформального сектору, де продуктивність праці значно нижча. Фінансову рівновагу багатьох країн порушило й хибне розміщення матеріальних ресурсів, оскільки частина податкових доходів спрямовувалась на виплату пенсій, що завдало шкоди інфраструктурі, оборонній галузі, охороні здоров'я, освіті, культурі. Погіршило ситуацію і збільшення державного боргу переважної кількості держав. Усе це не могло не викликати соціального збурення у суспільстві. В результаті чого виникла майже загальносвітова криза пенсійних ресурсів.

© Староста Олександра Петрівна, аспірант кафедри економіки підприємства УжНУ

Аби вирішити ці суспільні проблеми, такі держави, як Німеччина, США, Франція, Угорщина, Польща, Японія жваво взялися до реформ свого пенсійного господарства. Здебільшого вони зводяться до різних комбінацій таких заходів: поступове підвищення пенсійного віку, зниження розміру окремих видів пенсій, збільшення величини страхових внесків та періоду страхування, відокремлення інститутів страхування та соціальної допомоги, обмеження практики дострокового виходу на пенсію, стимулювання створення приватних пенсійних фондів. Наразі наша країна «приміряє на себе» європейський підхід до пенсійного реформування. Одним із пріоритетів реалізації пенсійної реформи на нинішньому етапі є запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування [7].

Необхідність запровадження накопичувального пенсійного страхування обумовлено нездатністю солідарної системи пенсійного страхування в сучасних умовах виконувати покладені на неї функції, та необхідністю реформування у зв'язку з можливим погіршенням ситуації в майбутньому.

Солідарна система пенсійного забезпечення України знаходиться на краю фінансової прірви. Основними чинниками такого стану речей є

1) Демографічні.

- Демографічне старіння населення, що призводить до незбалансованості демографічного навантаження на працездатне населення. Згідно зі статистичними даними, вже сьогодні на одного пенсіонера (13,8 млн. осіб) припадає один платник внесків (14 млн. осіб). За прогнозом до 2050 р. в Україні кількість пенсіонерів буде на чверть більшою, ніж кількість платників пенсійних внесків [11], [8], [12].

2) Економічні.

□- поширення тіньової зайнятості і тіньових доходів;

□- масштабна трудова міграція працездатного населення;

- значні обсяги безробіття;

□- наявність у значній частині працюючих пільг із сплати внесків у Пенсійний фонд;

□- низький рівень заробітної плати, високий рівень заборгованості зі сплати внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування призводить до дефіциту коштів Державного Пенсійного фонду [3].

У зв'язку зі зростанням відповідних показників, зростає і дефіцит Пенсійного фонду України, що в наслідку негативно впливає на національну економіку та на суспільство загалом. Протягом 2010-2012 рр. Пенсійний фонд отримував дотації з державного бюджету у розмірі 58,1-64,5 млрд. грн., тобто держава фінансує близького 30% виплати пенсій в Україні.

Накопичувальна пенсійна система сприяє вирішенню багатьох питань як в соціальному, так і в економічному аспектах. Адже, по-перше, накопичувальні пенсійні схеми гарантують і надають достатнє фінансове забезпечення особам, які досягли

пенсійного віку, крім того пенсійні активи можуть інвестуватися у сферу соціального розвитку; по-друге, фінансові ресурси, які формують пенсійні активи, використовуються в діяльності фінансових ринків, тим самим створюючи передумови для економічного зростання в державі.

Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8.07.2011 р. вніс ясність у механізм майбутнього функціонування системи. Зокрема, законодавчо встановлені такі основні моменти побудови другого рівня:

1) перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду запроваджується починаючи з року, в якому буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду України;

2) учасниками накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є особи, яким на дату запровадження перерахування страхових внесків виповнилося не більше 35 років;

3) страхові внески до Накопичувального пенсійного фонду є складовою частиною єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, сплаченого учасниками накопичувальної системи пенсійного страхування, і підлягають спрямуванню до Накопичувального пенсійного фонду в таких розмірах: у рік запровадження перерахування – 2 % бази нарахування єдиного внеску з поступовим збільшенням (1% щорічно) до досягнення семивідсоткового значення;

4) з метою недопущення зменшення заробітної плати найманих працівників у зв'язку з перерахуванням страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду підприємства,

установи і організації незалежно від форми власності та фізичні особи, які використовують найману працю, провадять збільшення суми фактичних витрат на оплату праці за рахунок зменшення нарахувань на зазначені суми для роботодавців та поетапне підвищення заробітної плати всіх працівників в розмірах, адекватних відрахуванням страхових внесків до другого рівня;

5) ведення обліку – протягом перших двох років запровадження сплати внесків до другого рівня, Пенсійний фонд України буде адміністратором всіх платників внесків; починаючи з третього року функціонування системи, учасники зможуть спрямовувати внески до недержавного пенсійного фонду (НПФ) за власним вибором, який буде здійснювати для них адміністрування;

6) інвестування внесків протягом перших двох років функціонування обов'язкової накопичувальної системи будуть здійснювати приватні компанії з управління активами, обрані за тендером; починаючи з третього року функціонування другого рівня, внески тих учасників, які вирішили спрямовувати внески до НПФ, будуть інвестуватись компанією з управління активами, яку обрав НПФ [4].

Особливістю накопичувальну систему пенсійного страхування є довгостроковий характер

процесу накопичень. Такий процес триватиме, за винятком перехідного періоду, протягом усього трудового життя людини, тобто в середньому 40 років.[3]. При цьому людина сама вирішує для себе скільки вона прагне відраховувати понад обов'язкові кошти. І все, що збирається на її накопичувальному рахунку - це її власність, це успадковується.[6].

Плюси обов'язкового пенсійного забезпечення для населення:

- Пенсії повинні збільшитись. Тариф внесків фіксований, але немає обмеження щодо того, скільки людина може накопичити на індивідуальному рахунку, тому вона може отримувати більшу пенсію, ніж аби вона мала пенсію тільки з солідарної системи.

- Якщо адміністрування пенсійної схеми здійснюється належним чином, працівники можуть легко перевірити суму заробітної плати, яку декларує роботодавець для сплати внесків на соціальне страхування, та дату сплати внесків. Пенсії будуть розраховуватись на основі даних про реальний розмір заробітної плати, що в свою чергу призведе до збільшення розміру пенсій.

- Вони захищені від деяких майбутніх проблем у солідарній системі, які в іншому випадку могли б змусити уряд зменшити у майбутньому пенсійні виплати у солідарній системі.

- Вона може призвести до зменшення тарифу внесків для працівників, що в свою чергу сприятиме підвищенню заробітної плати-нетто.

- Обов'язкова накопичувальна система може призвести до збільшення заробітних плат, якщо тариф внесків для роботодавців буде зменшено, або, як варіант, може дозволити роботодавцям, замість підвищення заробітних плат, сплачувати внески до недержавних пенсійних фондів на користь своїх працівників, таким чином збільшуючи загальний розмір їх пенсій.

- Інвестування коштів другого рівня в українську економіку повинно сприяти підвищенню якості життя.

- Збільшення надходжень до державного бюджету повинно привести до підвищення якості життя [5].

Обов'язковим атрибутом накопичувальної системи є інвестиційна діяльність. Накопичені кошти можуть і повинні бути інвестовані в певні класи та види активів. Головною метою такого інвестування слід вважати збереження пенсійних накопичень. Другою, хоча й не менш важливою, метою є формування довгострокового відносно дешевого інвестиційного ресурсу для потреб прискореного розвитку вітчизняної економіки. [3]

Згідно з прогнозними розрахунками, за умови введення в дію другого рівня пенсійного забезпечення в 2014 році обсяги пенсійних активів Накопичувального фонду можуть сягати від 5,7 млрд. грн. у 2014 р. до 1,8-9,5 трлн. грн. у 2050 р. Це становить вельми відчутний фінансовий ресурс, який може бути використаний як джерело додаткових інвестицій у реальний сектор економіки.

Збільшення обсягів активів Накопичувального фонду, спрямованих на інвестиції до реального сектору, веде до прискорення економічного зростання. Збільшення інвестицій збільшує номінальний, реальний ВВП та дефлятор. Підвищення темпів економічного зростання дає змогу збільшувати номінальну заробітну плату, відраховання у фонд соціального страхування та, відповідно, пенсії (від 16 до 46 %).

Введення в дію накопичувальної складової пенсійного забезпечення в 2014 р. дало б змогу вже у 2025 р. збільшити обсяги інвестицій в 12 разів, у порівнянні з 2012 р., та обсяг номінального ВВП в 9 разів. За умови введення в дію накопичувальної системи до 2050 року обсяги реального ВВП збільшаться на 11,9%, а також обсяги інвестицій, заробітна плата, середня пенсія, що пов'язано з значним вливанням грошових потоків в економіку країни.

Таблиця 1 Прогнозні соціально-економічні показники за умови введення в дію накопичувальної пенсійної системи 2012–20150 рр.

Показник	2012р.	2025 р.	2050р.	Абсолютне збільшення 2050 р. до 2012 р.
Ном. ВВП, млрд. грн.	1408,9	13264,3	324846,1	323437,2
Реальний ВВП, % до п.п.	92,6	106,0	104,5	11,9
Інвестиції, млрд. грн.	263,7	3265,0	48600,0	48336,3
Інвестиції до ВВП, %	18,7	24,6	14,9	-3,8
Номінальна ЗП, грн.	3025,0	24904,4	749849,1	746824,1
Середня пенсія, грн.	1470,73	12950,3	389921,5	388450,8

Джерело* [9]

Накопичувальна пенсійна система дасть змогу накопичувати значні кошти для особи, що дасть змогу убезпечити його від бідності в майбутньому. За розрахунками USAID якщо заробітна плата особи становить 1500 гривень в місяць, а інвестиційний дохід 6% (без врахування рівня інфляції) протягом усього 30 – річного періоду участі в обов'язковому

пенсійному забезпеченні накопичить на своєму рахунку (без вирахування адміністративних витрат) – 37000 гривень.

Проте перші кроки до переходу до накопичувальної системи можуть дорого коштувати державі. Це пов'язано з тим, що деякі громадяни починають заощаджувати кошти на свої приватних

рахунках, водночас більшість учасників все ще отримують виплати в повному образі у межах державної розподільчої системи. Однак щойно обидва компоненти сформуються у повному обсязі – державні фінанси матимуть стійкішу основу [1].

Вартість впровадження обов'язкової накопичувальної системи в перший рік становитиме лише 4,6 млрд. грн. Таким чином, суттєвого впливу на фінансовий стан ПФУ запуск другого рівня чинити не буде. Але вже на шостий рік накопичувальна система вплиє в економіку країни 35,1 млрд. грн.

Окрім того деякі країни почали запроваджувати обов'язкову накопичувальну систему й за наявності дефіциту в солідарній системі. Так, за висновками міжнародних економістів, стимулами запровадження в Чилі 1981 року обов'язкової накопичувальної пенсійної системи були саме фінансові проблеми в країні, дефіцит державного бюджету й нестача коштів на виплату пенсій у солідарній системі.[4] Але слід врахувати, що спрямування активів Накопичувального фонду у повному обсязі до держбюджету з метою ліквідації дефіциту бюджету ПФУ (покриття «випадаючих доходів») позбавляє пенсійну реформу ефективності як чинника прискореного зростання ВВП. Цілком логічно динаміка ВВП для однорівневої пенсійної системи та дворівневої при відсутності інвестування співпадають [8]. Слід відмітити, що відповідні кроки зменшать позитивний вплив на економіку країни.

Переваги накопичувальної пенсійної системи добре відомі в країнах, що її запровадили. Пенсійним заощадженням громадян досвід професійних керуючих та диверсифікації вкладання в широкий діапазон фінансових активів лише на користь. Пенсії стають більшими ніж у тих, хто опирається на розподільчу державну систему, де накопичення здійснюється за рахунок податкової бази країни. Довгострокові інвестиційні доходи пенсійних фондів у таких країнах, як Норвегія та Чилі, демонструють ці переваги, особливо одночасно з тим, як пенсійні заощадження інвестуються в акції та інші більш прибуткові активи [1].

Американська накопичувально-солідарна модель (США, деякі країни Латинської Америки, Португалія) характеризується тим, що середній американець має можливість забезпечити собі три пенсії: державну, приватну корпоративну і приватну індивідуальну. Сукупна податкова ставка на фонд заробітної плати за умови функціонування американської моделі пенсійної системи становить 15,3%. При реалізації пенсійних програм другого рівня учасники (юридичні та фізичні особи) мають право самостійно обирати інвестиційні проекти, куди

фонди зобов'язані спрямувати їхні пенсійні внески. До того ж при відкритті особистого пенсійного рахунку є певні особливості. Так, не оподатковуються щорічні внески на суму, що не перевищує 2 тис. доларів. Крім того, якщо гроші знімаються з особистого пенсійного рахунку до досягнення 59,5 років, доводиться платити прибутковий податок.

Німецька накопичувально-солідарна (виробнича) модель має ті ж три рівні. Особливість німецької моделі у тому, що на підприємстві створюється самоврядний структурний підрозділ, який займається корпоративними та особистими пенсійними програмами працівників. Накопичені кошти йдуть на відновлення та модернізацію виробництва. Ця модель функціонує в Австрії, Бельгії, Франції, Греції, Швеції та інших країнах.

Пенсійна система Великобританії - одна з найстаріших систем соціального страхування у світі (з 1908 року). Другий обов'язковий рівень є розподільним і фінансується за рахунок внесків працівника. На відміну від пенсії, виплачуваної на базовому рівні, тут існує прямий зв'язок між розміром пенсії і розміром сплачених внесків. Працівник, який не бажає брати участь у державній пенсійній програмі, може вийти з неї, проте в цьому випадку він зобов'язаний брати участь в якійсь схемі додаткового пенсійного забезпечення [2].

ВИСНОВКИ

Запровадження обов'язкового пенсійного страхування в Україні за умови раціонального адміністрування може здійснити значний економічний та соціальний вплив на державу та населення. Розумне та раціональне інвестування майбутніх пенсійних накопичень здатне надати потужний поштовх вітчизняній економіці. Спрямування довгого та відносно дешевого інвестиційного ресурсу у реальний сектор здатне забезпечити швидке та стає зростання внутрішнього високотехнологічного виробництва з високим рівнем доданої вартості. Це автоматично потягне за собою зростання числа робочих місць, зниження рівня безробіття та підвищення рівня заробітної плати. Наслідком стане підвищення внутрішнього попиту, яке, у свою чергу за наявності відповідного грошового ресурсу, приведе до подальшого розширення виробництва тощо. Окрім цього введення накопичувальної пенсійної системи може змінити ментальність майбутніх поколінь, спонукання особи заощаджувати та замислюватись про свій пенсійний дохід у старості.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ

1. Берглоф Е. У перехідній фазі // Вісник Пенсійного фонду України. – 2013. - №2. - С 26-27.
2. Белоусов В.М. Міжнародний досвід системи пенсійного забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nrzd/2011_1/35.pdf
3. Коваль О. Запровадження накопичувальної пенсійної системи: аналіз пріоритетів та наслідків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2011_4/096-100.pdf

4. Козак Г.І. Обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування як пріоритетний напрям пенсійної реформи // Наука й економіка. - 2012. - №1 (25) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2012_1/043-049.pdf
5. Мактаггарт Г. Обов'язкова накопичувальна система : чому вона потрібна? / Г. Мактаггарт // Матеріали USAID. 16.09.2010 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.pension.kiev.ua/files/gmctaggart_16sep2010_ua.pdf
6. Петруня О. Молоді інвестиції // Вісник Пенсійного фонду України. - 2012. - №7. - С 17-19.
7. Пищуліна С. За принципом особистої відповідальності // Вісник Пенсійного фонду України. - 2013. - №2. - С. 30-32.
8. Свенціцькі М. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні : Прогноз. — 2050. / М. Свенціцькі, Л. Ткаченко, І. Чапко. — К. : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. — 72 с.
9. Харазішвілі Ю., Коваль О. Щодо прогнозування наслідків запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи для економіки України в довгостроковій перспективі [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/833/>
10. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/>

Одержано 15.09.2013р.